

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ БІБЛІЙНИХ ОБРАЗІВ І МОТИВІВ У РОМАНІ-ПІСНІ Г. ЛЮТОГО “МАМА-МАРІЯ”

Шевченко В. Ф., д. філол. н., професор

*Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна*

shevchenko@ukr.net

У статті проаналізовано видозміни біблійних образів і мотивів, розвиток їх полісемантичних структур, комплекс ціннісних духовних орієнтирів, асоціацій, виразально-зображальних засобів у романі-пісні Г. Лютого “Мама-Марія”. Особливу увагу звернено на жанровий синтез твору.

Ключові слова : Біблія, образи, Марія, мотиви, духовність, жанровий синтез.

ПЕРЕОСМЫСЛЕНИЕ БИБЛЕЙСКИХ ОБРАЗОВ И МОТИВОВ В РОМАНЕ-ПЕСНЕ Г. ЛЮТОГО “МАМА-МАРИЯ”

Шевченко В. Ф., д. филол. н., профессор

*Запорожский национальный университет
ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина*

В статье проанализированы видоизменения библейских образов и мотивов, развитие их полисемантических структур, комплекс ценностных духовных ориентиров, ассоциаций, выразительно-изобразительных средств в романе-песне Г. Лютого “Мама-Мария”. Особенное внимание обращено на жанровый синтез произведения.

Ключевые слова : Библия, образы, Мария, мотивы, духовность, жанровый синтез.

BIBLICAL IMAGES AND MOTIVES IN H. LIUTYI'S NOVEL-SONG “MAMA-MARIA”: A NEW PERSPECTIVE

Shevchenko V. F., Doctor of Philology, Professor

*Zaporizhzhya National University
Zhukovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine*

The article studies changes of biblical images and motives, development of their polysemantic structure, complex of value and spiritual guides, associations, stylistic devices in H. Liutyi's novel-song “Mama-Maria”.

The article observes peculiarities of the plot, development of the characters and conflicts, dynamics of the chronotope. Maria's kindness, talent for singing and a pure soul attract people and encourage them to communicate with her. Founder of the temple named Bohdan adopts the orphan girl.

The peculiarities of educational functions of H. Liutyi's novel-song were defined. Based on the moral ideas, it completely spiritualizes feelings. The article also proves that Maria performs a role of a retransmitter of spiritual acquisitions, accumulated for centuries, and a unity with God.

The image of the Chronicler absorbed the poet's worldview with his polarization of good and evil, beauty and ugliness. It also presents a sincere trust in high goals of Maria's songs and nobility of her spirit.

Maria's image also demonstrates the poet's glorification of native land and people's power against lies and injustice, confluence of all-seeing Maria's songs and optimistic spirit of Ukrainian community.

The article focuses on synthesis of genres and song polyphonism of the novel-song. The songs were classified according to their genres. There are: patriotic, labor, family and household, intimate, love, wedding, entertaining and indecent songs. The article clarifies their original and typological characteristics.

It was defined that strengthening of spiritual connections between compatriots and comparison of Maria's travel to the Lavra with the way of nation solidarity in H. Liutyi's novel-song “Mama-Maria” and Lina Kostenko's historical novel in verse “Marusia Churai” have similarities.

The interpretation of Maria's multidimensional image on the social background shows that it is an excellent example of representation of national uniqueness. Maria is an embodiment of nobility, dedication, unselfishness, patriotic willingness to remember the experience of ancestors and to pass it to descendants.

Key words: The Bible, images, Maria, motives, spirituality, synthesis of genres.

Художнє переосмислення біблійних образів і мотивів, засад християнського віровчення позначено творчими пошуками моделювання вчинків і поведінки героїв, збагаченням інтерпретації їхньої духовності, медитативно-філософськими і синтетично-узагальненими здобутками.

Національні літератури світу в усі часи зверталися до біблійно-християнської тематики, інтерпретуючи образи, мотиви, сюжети суголосно священному змістові Біблії та відповідно до своїх духовних проблем. Українські митці слова часто долучалися до зображення Діви Марії, Богородиці, Матері Божої, адже культ Матері в Україні існував здавна.

Наприклад, біблійний образ покладено в основу поеми Т. Шевченка “Марія”. Він був “поетичним матеріалом для втілення власних філософських, моральних і суспільно-політичних ідей...” [5, с. 381]. Т. Шевченко доповнив біблійну історію, “черпаючи окремі мотиви з народного побуту, іконографії, апокрифів, різдвяних пісень і віршів, народних колядок тощо. Творові притаманні ідейна й психологічна глибина, мистецька викінченість, сила й пластика вислову, мелодійність вірша” [5, с. 381].

Не можна не відзначити, що в радянському шевченкознавстві панувала надумана теза про атеїзм Т. Шевченка, що альтернативної думки бути не могло. “Цей накинтий Шевченковій творчості жорстокий догмат значною мірою нівелював дослідницькі здобутки в аналізі поеми “Марія” – у потоці викривально-атеїстичної риторики часом трапляються некоректні, а то й блюзнірські вислови щодо Бога, Біблії тощо” [2, с. 6].

Множинність видозмін біблійних образів і мотивів, розвитку невичерпного багатства їх полісемантичних структур, комплексу асоціацій, ціннісних і художніх орієнтирів явив роман-пісня Григорія Лютого “Мама-Марія”. Твір активізував вияви феномена рефлексій читача як діяльного суб’єкта художнього світу.

“Увійшовши раз у роман, здобуваєш не просто вірного друга, а субстанцію, з якою можна зачинати новий світ... Так читають Біблію... Не хотілося говорити цього вголос... Не хотілося, бо переконана – ця істина і без мене все одно відкриється багатьом... “Мама-Марія” – це і є Біблія українського життя” [1, с. 6], – визначила авторка передмови Т. Біленко.

Г. Лютий не піддався стереотипам, пішов своїм шляхом, асоціативно пов’язавши головний образ із біблійною Марією. Як і в Біблії, у романі-пісні звеличено небесну чистоту душі, багатий внутрішній світ, магічну енергетику Марії, її відкритість світові, природну доброту.

“Непросто навіть зважитись уявити Божу Матір маленькою дівчинкою. Хто знає високохудожні твори світової літератури, які б подарували нам це? Тим настороженіше зустрічаємо юну Марію в романі: чи наша свідомість прийме її? Чи не розчаруємося, повіримо? Написати Марію такою живою і водночас всевишньою автору допомогло не лише його споконвічно благоговійне (українське) ставлення до жінки взагалі, а й те, що в ній присутній образ його ріднесенької мами Марії, а ще Шевченкової мами, котру “молодую у могилу нужда та праця положила”, а ще – безліч золотих україночок, чії життя, як зоряний дощ у серпневу ніч, осяяли всю планету” [2, с. 10].

Сюжет роману-пісні містить повноту розгортання дії, розвиток характерів і обставин, душевних порухів, які мають свої семантичні вузли та колізії, свою динаміку в художньому часопросторі.

Мешканці українського хутірця Божа Воля загинули від голоду. Залишається сиротою дівчинка Марійка. Вона взяла в руки поранену синичку і пішла в нікуди. По дорозі зустріла бабусю, яка пророкує їй велику силу: “– На все, дитино, Божа воля! / Тобі судилось неземне! / Ти, кажеш, немічна і квота? / А смерть тебе не дожене !” [6, с. 21].

Марійка прибивається в Гуляй-Поле. Його люд “стікався на дзвони великодні”. Дівчина заспівала біля храму. І почула такий відгук: “– Який болючий чистий голосочок! / Мов із годинника життя її пісочок! / З таким наколядуєш небагато, – / Як завжди, мовив дяк

вигіювато” [6, с. 23]. На його запитання “Звідки в тебе пісня?” Марійка відповіла поетичною оповіддю: “Хтозна. Я не знаю. / Так співала мама. Так і я співаю... / А коли збирались разом вечорами... / То були не співи. То були заграви... / Сходився весь хутір: стомлені і босі. / Нас так і прозвали люди: стоголосі” [6, с. 23]. Життєдайну енергетику пісні виконавиця характеризує так: “Вірите, безсила, я давно б здалася, / Якби тої пісні та й не напилася. / Мама в час останній теж заповідала, / Щоб пісні я людям наші заспівала...” [6, с. 23].

Ангельська вдача і співочий дар Марійки викликали захоплення слухачів: “У цій дитині божого – на всіх!.. / А голосочок наче на олтар / Бере серденько Господу і ложить!.. / Справді – як свята!” [6, с. 26].

Умовно-поетична модель рецепції біблійного мотиву сприяє створенню образу Богдана. У ніч перед Великоднем йому сниться, що він забув, як його звати. “Аж моторошно стало. Зрозумів: / Як не згада – прокинутись не зможе. / В непам’ятстві страшніш, ніж у тюрмі, – / Не рятувало навіть слово Боже” [6, с. 26]. І раптом його покликано поле. “І пам’ять прибувала, як вода... І поле все гукало – ніде дітись” [6, с. 26]. Ідучи в степ Богдан завертає до ставу, греблі, вітається з вербиченькою, яку колись посадив, із глодом і терником, які “щорік цвітуть – ні разу не забули”, говорить із полем: “Пригадуєш, як в голод все зерно / Тобі я, не вагаючись довірив. / З тобою ми не просто заодно. / Тебе мені Всевишній сам наміряв!” [6, с. 27].

Богдан “добрів край поля до горбів, / Де спала пісня – скарб його народу... / Словечка після зоряних доріг / Переливались, ластилися, грались” [6, с. 28]. Його душу осяяла здогадка: “Так ось чому ні тато, ні дідусь / Це тихе місце зроду не орали... / Родило поле нашому роду / Пісенний хліб...” [6, с. 28].

Дійшовши до храму, прозрілий Богдан почув “пісню ту ж, / Що на краечку поля ночувала, / Мов пташка степу, дівчина співала. / І як співала! – відсвіт за версту!..” Пісня забезпечує безперервність колективної пам’яті, фокусує накопичену у віках інформацію: “Це хто ж її послав, як не Господь? / Лицем – неначе спів увесь прощає... / Недарма обступив отак народ... / Вона і справді серцем пригощає...” [6, с. 29].

Пісня породжує естетичне задоволення, красу: “Так блискавка повітря грозить! / Так зірка робить зоряною воду! Так кров співа!..”; сильні й своєрідні форми рефлексії слухачів: “– Ця дівчинка дива... – / Півдня, а всім не стало вже проходу” [6, с. 29].

Співачка своїм талантом стимулює до контактування, зближення з нею. Богдан “напивсь пісень. / Обняв її повів / Додомоньку, до серця, до світання” [6, с. 29].

Богдана і Марійку супроводжували храмові дзвони: “і в вишині білили голуби”, “парили, наче душі”. Богдан розповідає: “– Таки мій час омріяний пробив ... / Невже – дожив? І стільки ще я мушу? / Кому розкажеш, як я дзвони лив, / Як віз волами бронзові з Полтави ... / Як чаші срібні й бронзові колись / Віддав у дзвони зовсім не для слави” [6, с. 30]. Гуляйпільці прозвали Богдана Батьком Дзвона.

Твір Г. Лютого несе в собі виховну функцію, подає уроки добра, аби у справжній важкій життєвій ситуації людина вела себе гідно. Побудований на моральній ідеї, він максимально одухотворює те, що стосується почуттів: “І висипала з хати дітвора, / За ними слідом вибігла ягничка. / Де вісім є – дев’ятій будь якраз! / – Оце вам, діти, ще одна сестричка” [6, с. 30].

Розділ “Марійка в сім’ї Богдана” побудовано так, щоб заангажувати увагу читача до унікальності натури дівчини і переносити уяву на власне буття: “Не тільки людям – пташечці малій / Вона “добридень” лагідно казала”; “Знайомилася з кленом, ворітьми, / Така чудна – про себе все лепече...”; “Город весь облюбила, мов бджола, / Із сапкою, хоч більша та за неї... / Не жде, щоб загадали...”; “Така доросла й водночас мала. / Така сирітська й водночас всесильна” [6, с. 31].

У романі-пісні трансформовано концепцію єдності з Богом: “О Господе, спасибі, що ти тут, / У цій маленькій дівчині-зорині”. Марійка виконує роль ретранслятора накопичених віками духовних надбань, міжлюдських стосунків: “Саме знання, що є вона така, / Змінило світ і нас усіх у ньому. / Промовиста, хоча й неговірка. / Із нею ти завжди – у Бога вдома” [6, с. 31].

Проблему самопізнання людини та її відмови від маски, яку вона змушена була носити протягом усього свого життя, інтерпретовано в розділі “Прочанин”. Коли в Богдановій хаті заночував сліпий прочанин, син Охрім викрав із грудей гостя хрестик і на ниточку від нього приторочив сюрчок. Розгорнувся біблійний мотив мучеництва: “Стояв Богдан збезкровлений як смерть, / Не Господа – себе в ту мить боявся!”, Охрім “показав на повну жаху скулену Марію. / Це ж він осліпне ... Бог же не простить... / Навіщо ж він? Не знала, де подітись”. Нерідна дочка не стала заперечувати, мовчки прийняла звинувачення. І носила гріх до старості. “Богдан чомусь нікого не корив” [6, с. 34].

Г. Лютий виводить образ Літописця, розвиваючи в його художньому моделюванні вияви розумового потенціалу своїх часів, хронографа пізнання світу поетом із поляризацією добра і зла, красивого й потворного, високого і нищого, із символізацією пам'яті. У розділі “Народження Літописця” відтворено біографію Парфентія: “Прибився в голод – синій аж, обдертий, / Як голуб – пішки з дальніх хуторів”, “Та скоро в дяка служкою пригрівсь”, “Літ шість чи сім, а мислить – як старе”, “Збагнуло смисл Писання й молитов”, “І де воно книжок тих начиталось? – Платон, Сократ”, “З Марійкою Парфентій – як з сестрою, / Вона весь час до нього забіга”, “Він душу дав давно на службу Богу / І добре усвідомив, що зробив. / – Я став, – казав, – на вічності дорогу, / Мирському не піддамся бути слабом” [6, с. 36].

Підсилює образ Літописця дружба з Марійкою, висока оцінка її таланту: “Пісні твої – свячена вода... / В дівчат у наших гарно теж виходить, / Та ти співаєш – наче в рай ведеш... / Тебе послухать сам Всевишній сходить / Мостом веселки... – в душі до людей” [6, с. 37].

Сам для себе Літописець ставить високі цілі у творчості, у досягненні духовних вершин: “Є справи Богообраних – над світом... / Всевишній взяв мене у сторожі... / Поезія – це слово із орбіти, / Мого народу, роду і душі” [6, с. 40]. У спілкуванні з Марійкою відкривається їхнє захоплення Біблією (“Там сонце сходило на кожененькій сторінці... / В душі вогонь й тепер листки горта”), розуміння мистецької місії (“Я вчусь бути літописцем. А це таки немало. / Хоч Час найкраще ловиться – у ятері пісень”) [6, с. 41].

Аналізуючи власний творчий шлях, Літописець намагається оцінити свій вибір високими орієнтаціями й вимірами: “Він торкнувся очей, наче скелі Христос, / І забила в них сила цілюща. / Він узяв його голос із вітру і рос / І вживив йому глас невмирущий” [6, с. 44].

Літописець підтверджує глибоку віру у вищу мету Марійних пісень – у стійкість духу: “Всі серця тобі несуть. В тобі є те, що й смерті не зітерти. / Ми воду п'єм з лиця твого й сльозу. / Твою красу, окроплену безсмертям” [6, с. 56].

Передбачливий літературознавець Г. Ключек застеріг, що “Мама-Марія” – своєрідний тест на українство: “І то вже наші проблеми, як ми витримаємо тестування цією книгою” [4, с. 3]. Т. Біленко визначає: “Широкими полотнами подано в романі найбільш значущі (од колиски – до останнього пристанища) події в житті народу. Це весілля, толоки, рибна ловля, вечорниці, святкові гуляння, поминки... І подані вони, як правило, не тільки енциклопедично – вичерпно, а й з допомогою схожих на насіння твоєї душі поетичних образів, передбачаючи майбутнє воскресіння із літописного слова. У деяких розділах Марія на перший погляд не є активною учасницею дійства... Але ми розуміємо, що без її присутності світ би не був таким барвистим, не мав такої осмисленої повноти” [1, с. 13–14].

Твір Г. Лютого вражає багатим фактажем, почерпнутим із життєвих реалій у їх морально-християнських проявах, у яскравій деталізації високих злетів духу чесних трударів. Гуляй-Поле – не стільки населений пункт, як символ волелюбності. “Тому не дивно, що характери, події і навіть ландшафт твору, як свої, можуть пізнати і полтавчани, і черкашани,

і дніпропетровці чи жителі Донбасу, Одеси. Бо все це наше – всі ці незчисленні скарби демократії, добра, вірності, материнства, якими Україна обдарувала людство, народжені тут...” [1, с. 9].

Події й побутові реалії лягають у русло опоетизованого сюжету: “Обійми всім серденьком щедрий світ, / І тебе обійме він у одвіт” [6, с. 106].

В узагальненому образі Марії поет возвеличує рідну землю, світлу силу народу, спрямовану проти безпам’ятства, брехні та пристосовництва. Вона відкриває людям “небо їхніх душ”, про них співає, “а наче бачить Бога” [6, с. 107]. Пісні всевидючої співачки зливалися з оптимістичним духом народу, набирали епічної напруги, експресивної сили, правдивого драматизму.

На Ярмарковому майдані “Розтеклась юрба, змішалась, / Та незрима, як магніт, / Пісня всіх уже єднала/ До останніх, може, днів. / Тим єднала, що навчила / Всіх потроху доброти...” [6, с. 85]. На весіллі Марія з подругами “голосами небо все розмалювали... / Потім скажуть, що ніколи вже не чули, / Щоб бринів отак Марійчин голосок... / Щоб були коли слова такі пророчі.../ Щоб була така щаслива молода...” [6, с. 95].

Встановлюючи жанрові ознаки, Т. Біленко наголосила: “Роман “Мама-Марія” не дарма названий романом-піснею. Вихопіть навмання якийсь рядочок: “Душе моя, ти світлиця для Господа!..”, “По білім білим вишива сльоза...”, “Скрипалю мій, ти знаєш так багато, / А скрипка – все, усе на світі зна...” чи “Заграй мені, зоре, ти вмієш, я знаю...” – всі вони з душі, а значить – з пісні” [1, с. 7].

Думку про виняткову пісенність “Мами-Марії” добре розгорнув Г. Клочек: “Як відомо, тексти українських народних пісень є високоінформативними. Андрій Малишко якось зауважив, що один рядок, буває, містить стільки змісту, що його можна розгортати в роман. Пісень у “Мамі-Марії” багато – більше шістдесяті. Їх тексти є текстами вищої якості – тільки зумій розкодувати їх щільну інформативність...” [4, с. 3].

У нашому дослідженні простежено, що антиномія – воля або смерть! – відтворює в історичній конкретиці збереження в собі високих чеснот, що йдуть із глибини віків. Успадковане боління за основу духовного життя, за нашу топтану, але незбориму національну гідність, неповторність творить із автора пісень не “бездумного соловейка”, а речника сучасного світовідчуження.

Пісенний поліфонізм твору реалізується в дискурсі історіософської, громадянської, морально-етичної, інтимної проблематики, багатоплановості їх осмислення, в інтеграції їх взаємозв’язків, у вживленні в них енергії взаємодоповнення і взаємобагащення. Вони утворюють жанрове синтезування, накладання стилів, підсилюють враження всеохопності буття, душевної невичерпності.

Степовики, зокрема гуляйпільці, – народ незвичайний за своїм еством, це згусток душі потомственного українського селянина вкупі зі сплавом козацької звитяги. І створювався цей моноліт віками. Кріпаків, що втекли “на волю” від своїх панів, переважно з Полтавщини, приваблювали сюди неосяжні, ніким не оброблені і невипасені навіть дикими табунами коней простори, названі першими поселенцями “гулящим полем”. У цій чіткій образній характеристиці землі, що лежала під їхніми репаними ногами, і така бажана для людини широка свобода, і козацька безстрашність. Локалізація топосу не означає втрати часопросторової панорамності.

Багата палітра жанрових різновидів пісні важко піддається класифікації. У нашому дослідженні їх поділено на патріотичні, трудові, родинно-побутові, ліричні, інтимні, любовні, весільні, розважальні, сороміцькі та виокремлені автором махновські.

Патріотичні пісні насамперед возвеличують рідну землю. Т. Біленко в передмові до цілісного твору розкрила тривалий процес написання пісні “Земле рідна, земличенько” [1, с. 11]. Вважає

таке Богданове й авторове звертання: “Земле, мамо, земличенько, / Ти яви своє личенько... / Я тобі довіряюся, / Ти довірся мені” [6, с. 28]. Драматично напружений сюжет, емоційно піднесений образ вияскравлюють модель патріотичного вчинку в пісні “Гінець”: хлопець-махновець, побачивши червоних кіннотників, вирішує: “Я живим їм не дамся, / Буде радісна січ” [6, с. 45]. Голову гінця, з якою вінчається його кохана, привіз додому “Вірний коник”. Наречена запевняє батька й матір загиблого, що син буде таким же відважним.

Історична джерельність співдіє з фольклорною стихією у творенні **трудових пісень**, сповнених національної самоповаги. У пісні “Косили косарики” славиться фізична праця степовиків, що вважається теж мистецтвом, як співи і танці. Пісня гармонізує ментальні риси душі, віру в себе. Лейтмотивом є доленосна боротьба за життя в праці, подяка Господу за підмогу в її відстоюванні. “Самобранка” – трудівниця “І доїла, і прала, й варила, / Ще й про все те співала пісень” [6, с. 27].

У **родинно-побутових піснях** на першому місці постає пісня “Мамі”. Проїняті благородством її рядки наповнюють найпотаємніші глибини душі живодайною силою. Матір поет називає “богорівною”: “Ми молились на неї, сповідалися їй... / І росли ми крилаті в небі маминих мрій... / І тому нас так міцно світ любов’ю трима...”. Коли Марійка ходила за Богданом кладовищем, знайомилася з ріднею, “батько” зізнався, що бігав сюди до мами навіть серед ночі. Такі зустрічі художньо моделює пісня “Знов коло мами вишня зацвіла”: “Як скучав я, якби пташина знала, / Вона б свій голос мамі віддала, / Щоби до мене мама обізвалась” [6, с. 51].

Ліричні пісні розкривають “історію душі” головної героїні: передусім у дитячих і юнацьких звертаннях до птахів як зв’язківців між земним і небесним – сестрою називала синичку, яку знайшла в маминому ліжку; зозуля навіть спогади про дитинство, віщує риси майбутніх років. У спілкуванні з пташиним світом справджується очікування обраності Марійки, посилюється експресивність передачі її внутрішніх станів, прирощується чуттєве пізнання образів-уявлень. Особливий текстовий простір пісні “Хміль” охоплює винесена в заголовок метафора “солодкого полону”: “Обнялися – не зчулись – / Хміль до ранку обплів, / Повінчав наші душі / І устами зацвів” [6, с. 63].

Любовні пісні передають сердечні переживання, прояви найніжніших почуттів як Марії, Богдана, так і автора, універсальні еволюції кохання, душевні злети. Характерні для цих пісень звертання до небесних світил: “Вже красне сонечко до раю / Скотилось ген по небокраю... / І в білих льолях вийшли зорі / Із хат, що місяць побілів... / Люби мене, як я кохаю...” [6, с. 108].

Світлу закоханість передано в розгорнутій метафорі: “Місяць Божою свічкою / Кожен вечір над річкою / Кличе ген аж до раночку / Стежку щастя шукать” [6, с. 62]. Своєрідним панегіриком коханій вважаємо пісню “Я таку тебе не зустріти не міг”.

Весільні пісні гіперболічно славлять високі почуття: “Як коханого Маруся обіймала, / Заспівали і півні на рушниках” [6, с. 95].

Розважальні пісні найсильніше лунають на Ярмарковому майдані, куди “мов на вічне віче, / Знову з’їхався люд”. Об’єднують їх наскрізний гумор, дотепність, уміння бачити смішне в дійсності й у людях, у собі самих, особливий інтерес до кумедного в різних його проявах – у торговельних ситуаціях, у монологах і діалогах: “Перебори – як узори, / А мінливі – як вода. / Ну й баян – мов сам говорить. / Пристають усі: “Продай!”. / -- Дай, дай! – На, заграй. / Як заграєш краще мене, / То хоч даром забирай... / А продам – помре від горя / Та мовчання. Що, правий?” [6, с. 84]. Традиційно на цьому лицедійстві з’являється бадьора молода муза автора – пісня “Циганка”: “Мабуть, вийняла душу циганка... / Тільки пісня на місці душі / Приліта і царює до ранку...” [6, с. 89].

Комунікативну трансляцію смислів виражають і **сороміцькі пісеньки** з багатозначними грайливими натяками, наприклад: “Я не вік його любила – / Лиш до половини”; із розкутістю

“сміху про гріхи”: “Хай Бочанський міст горить, / Хоч він і не близько, / Лиш за те, що він рипить, / Як у тебе ... ліжко” [6, с. 46]. Наявна в пісеньках і відвертість еротики: “Все ходжу в неділю й середу, / Мед у вас і ззаду й спереду” [6, с. 88].

Махновські пісні щедрі на пам'ять років жорстокої боротьби: “Займався степ од кривавих ран, / А хто жить хотів – за життя вмирав” [6, с. 110]. Гасло повстанських загонів “Бий білих, поки покрасніють, бий красних, поки побіліють!” розкрито й осмислено в показі детективних походів, смертельних боїв трьох сил: “Три смерчі безоглядно йшли степами, – / Три чорні крики, три бездонні ями” [6, с. 109]. “Всі, хто пруть по хліб, – сила вражая, / Є для красних дріб і для Врангеля”, – таке обґрунтування боїв за землю як “єдину правду”. І таке возвеличення війська: “Наша армія та й народная, / Дармоїдам всім неугодна! / Ми для них були попандопали, / А вони ж наш хліб смачно лопали” [6, с. 110]. Помста мала свій колір: “Чорний прапор наш – то від чорних рук, / Переораних доль рілля” [6, с. 111]. Як трагічно-оптимістичну можна класифікувати пісню “Махновська” з такими, зокрема, рядками: “Дав Господь махновцям в руки Божу кару, / Чим платить за неї – слова не сказав” [6, с. 112]. Бурхливо кипить мстива енергія “хлопців”: “Ой ще не жили ми, вже пора збираться. / Не кажіть вернутись...” [6, с. 112]. Пісня “Бушували космічні вітри” узагальнює авторську концепцію боїв: “Од безумств молоді пори / Кров і досі нам зір застеля” [6, с. 112].

У бою махновців із “красними” “упав Степан, отамана закривши”. Розшукавши загиблого “у лузі під вербою”, Марія “немов хотіла смерть заговорити”: “Ти ж світ мій весь! Ну як же я без тебе?” [6, с. 116]. Новий день вона зустріла “з лицем невпізнаним”: “За ніч вона не те, щоб постаріла – / Мов на суді у Бога побувала” [6, с. 115]. **Пісня-плач** “Як були ще в мене крила” передає особисту печаль Марії зі звертанням до покійника: “Я пішла б та й за тобою / І на Той Світ боса...” [6, с. 116].

Завершує пісенну симфонію скорботно-патетична **пісня-реквієм** “Із вогню – у полум'я” («висока, чиста, вища од зорі») тих, які “грілись піснями”, “голови клали”, із “благовісним” багатоголоссям: “Землю предків своїх ми так яро кохали, / Що вона вже ніколи нас не зможе забуть...” [6, с. 117].

Наддраматична сила тексту набуває нової потужності в розділі “Смерть дзвона”. Спустошені громадянською війною душевні “злидарі” в лютій злобі зруйнували храм, який “стояв не тільки на майдані... Весь вік він у Богдановій душі”. Від закладеної вибухівки “схитнувся храм, схилився і помалу осів” під голосіння вірян і матюки войовничих атеїстів. Бундючні у шкірянках руйнівники-безбожники брутально вибивали з людських душ найменші релігійні ознаки. Злетіла в небо непіддатлива, непідвладна їм Богданова душа.

Вважаючи, що “моя свіча вже майже догоріла”, Марія, “як бабуся”, подалася в Лавру до Бога. Розділ “На прощу” містить розгляд духовним зором і прописаність подорожі та потоку думок, психологічних порухів із опозиційними вимірами “перехідне – вічне” людських цінностей, виходячи за межі біблійного контексту, апелюючи до повноти історичної справедливості. Марія мала намір не вертатися додому: “Прямісінько до Бога – од святих”: “Легка ішла – ні торби, ані гривні, / Гріхи і ті згубила – вір не вір.../ Один лиш гріх, хоча доволі дивний, / Несла у храм – на себе наговір.../ Ще той, перед Богданом, ще дитячий, / Як не посміла правду розказати...” [6, с. 119].

Як і в розділі “Проща” історичного роману у віршах “Маруся Чурай” Ліни Костенко, дорога до Лаври посилює духовні зв'язки із співвітчизниками, прирівнюється до шляху солідаризації нації: “Отак ішла, журилась у колишне, / Легка і досі – хоч немолода. / То десь дитятко людям поколише, / То заспіва...” [6, с. 119].

Одержима прагненням зімкнути минуле й сучасне, “У Канів на деньочок завернула, / Тарасу поклонилась на горі.../ Усеньку ніч сама собі співала/ “Реве та стогне”, “Байду” і “Думи” /

Неначе душу власну сповивала...” [6, с. 119]. Далі “догнала двох прочанок. / Одну з Полтави, іншу – із Черкас” із вірою, що “в душі наші зійде Божий лад”, “довірилися, здружилися ураз” [6, с. 119].

У Лаврі Марія молилася, “щоб Бог не вмер, щоб світ та й не пощез”. Збуджується уява “очисного болю”, ества при поклонах. А коли на іконі побачила себе молоду, ніхто з прочан її в зображенні не впізнавав. Більше того, вони насмілювалися на безтактні образливі репліки: “Напевно баба з’їхала із глузду”, “Соромилася б – сива голова”. Замість привнесення святості у спілкування і віри, замість сумніву “Нікого не знайшлося їй по духу, / Знов сиротою вийшла звідтіля” [6, с. 120].

По дорозі додому в Гуляй-Поле почула, як її пісні співали дівчата у три голоси, ніби вони колись із Соломією та Оксаною. Розчулена Марія подякувала за пісні, сказала: “Вони ж мої, це ж я їх колисала”. І попросила: “Спиніться, заспівайте ще мені”, але виконавиці відреагували образливо: “Отямтесь, бабо, смішно, це ж народні”. У душі Марії почуття смирення (“Я не суджу людей, що не щедріші”) змінюється енергією морального протесту: “Мої вони, мої вони – як діти, / Од них мені відказуватись гріх” [6, с. 120].

У художньому моделюванні Маріїного сновидіння Г. Лютий вдався до аналепсису – відновлення колишніх подій, земного шляху випробування її на духовну міцність, сповнену християнського благочестя: “Усеньку ніч із місяцем гуляла”, “Ще з хутірця життя своє гортала, / На рушнику стояла під вінцем, / Де цілував Степан, де скрипка грала... / Де днів разок розсипавсь, мов коралі...” [6, с. 120].

Поет наголошує на благородному одкровенні Марії: “Змайнуло все так солодко-безтямно... / Ні розпач не душив уже, ні плач, / І лиш коли прощалася з піснями, / Душа чогось як дівчинка зайшла...” Безсмертна творча душа її прагне вознесіння: “Чогось так безутішно затужила / До яворів, до неба і тополь: / – Візьміть мої пісні собі на крила, / Благослови, мій світоньку, дозволь” [6, с. 120].

В історизації минулого акцентовано антиподні ціннісні настанови й орієнтації у виборі матеріального (ситого) й духовного: “Таке життя предовге, як на мене... / Давали всім. Не всі його взяли... / Побільш гребли печене і варене, / Тепер їх біль сльозою не залить... / Прозорість Божа! Рідко це дається! – / Для душ у небо – видно стежечки” [6, с. 120].

“На диво зряча” душа Марії випромінює силовий потік духовної настанови (заповіді) молодому поколінню: “Люби цей світ, дитино, й він ізцілить... / Розлюбиш – в сто крат важче буде жить” [6, с. 122].

Прониклива інтерпретація полівимірного образу Марії, який транспонується на панорамному соціальному фоні, гідно репрезентує національну самобутність твору у всехристиянському масштабі – уособлення благородності, самовідданості, безкорисливості, патріотичної налаштованості на трепетне збереження у пам’яті досвіду предків і передачу його дітям і онукам.

Концептуальність “Мами-Марії” Г. Лютого полягає в тому, що у творі своєрідно поєднано світові тенденції християнської образності та мотивування і української фольклоризації та ліризації віршової оповіді й оригінально представлено новий жанровий синтез – роман-пісня.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біленко Т. Яйце-райце українського духу / Тетяна Біленко // Лютий Г. Мама-Марія (роман-пісня). – Запоріжжя, 2007. – С. 4–14.
2. Боронь О. Шевченкознавчі праці Федора Ващука / Олександр Боронь // Ващук Ф. Шевченкознавчі праці : [зб. статей]. – К. : Агенство “Україна”, 2011. – С. 3–7.

3. Віват Г. Образ Богородиці в українській поезії ХХ століття. (на матеріалі творчості поетів-дисидентів І. Світличного, В. Стуса, І. Калинця) / Ганна Віват // Література. Фольклор. Проблеми поетики : Зб. наук. праць. – Вип. 25. – К. : Акцент, 2006. – С. 111–119.
4. Клочек Г. Головна книга Григорія Лютого / Григорій Клочек // Літературна Україна. – 2009. 12 березня. – С. 3.
5. Кречотень В.І. “Марія”/ В.І. Кречотень // Шевченківський словник. У 2 т. Т. 1. – К. : Головна редакція УРЕ, 1976. – С. 381.
6. Лютий Г. Мама-Марія (роман-пісня). – Запоріжжя, 2007. – 126 с.
7. Яковина О. Благовіщення та образ Богородиці в церковній традиції і в поемі Тараса Шевченка “Марія” / О. Яковина // Слово і час. – 2010. -№ 3. – С. 39 – 46.

REFERENCES

1. Біленко, Тетяна. Яйце-райце українського духу. У Лютий Г. *Мама-Марія (роман-пісня)*. Запоріжжя, 2007. С. 4–14.
2. Боронь, Олександр. Шевченкознавчі праці Федора Вашука. У Ващук Ф. *Шевченкознавчі праці*. Збірник статей. Київ: Агентство “Україна”, 2011. С. 3–7.
3. Віват, Ганна. Образ Богородиці в українській поезії ХХ століття (на матеріалі творчості поетів-дисидентів І. Світличного, В. Стуса, І. Калинця). У *Література. Фольклор. Проблеми поетики*. Зб. наук. пр. Випуск 25. Київ: Акцент, 2006. С. 111–119.
4. Клочек, Григорій. Головна книга Григорія Лютого. *Літературна Україна*. 2009. 12 березня. С.3.
5. Кречотень, Володимир. Марія. У *Шевченківський словник*. У 2 т. Т.1. Київ: Головна редакція УРЕ, 1976. С. 381.
6. Лютий, Григорій. *Мама-Марія (роман-пісня)*. Запоріжжя, 2007. 126 с.
7. Яковина, Оксана. Благовіщення та образ Богородиці в церковній традиції і в поемі Тараса Шевченка “Марія”. *Слово і час*. 2010. 3. С. 39–46.